Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 37
PEDAGOGIKA

ZAMONAVIY TA'LIM PARADIGMASIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING FORMATIV BAHOLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLAR

G'ulomjon Solijonovich Ortiqov*
Farg'ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
✉ ortiqov.gulomjon@fdpu.uz

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim sharoitida bo'lajak o'qituvchilarda formativ baholash kompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy-pedagogik asoslari yoritilgan. Formativ baholash o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan uzluksiz pedagogik jarayon sifatida talqin qilinib, uning bo'lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligidagi ahamiyati ochib berilgan. Taklif etilgan yondashuv bo'lajak o'qituvchilarning baholash savodxonligini rivojlantirish, ularning kasbiy kompetensiyalarini mustahkamlash va zamonaviy ta'lim talablariga mos pedagoglarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar

formativ baholash, baholash kompetensiyasi, bo'lajak o'qituvchi, pedagogik kompetensiya, baholash savodxonligi, feedback, refleksiv yondashuv, raqamli baholash, kompetensiyaviy yondashuv, zamonaviy ta'lim.

DOI: 10.5281/zenodo.21743755

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida yuz berayotgan tub o'zgarishlar o'qitish, o'rganish va baholash jarayonlariga bo'lgan yondashuvni yangicha talqin etishni taqozo etmoqda. Bugungi kunda ta'lim mazmuni faqat bilimlarni egallash bilan cheklanmay, balki o'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirish, mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish, hamkorlikda ishlash hamda hayot davomida ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Shu sababli baholash ham o'quv natijalarini yakuniy aniqlash vositasi emas, balki ta'lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, formativ baholash o'quvchilarning o'quv faoliyatini muntazam kuzatish, ularning ehtiyojlarini aniqlash hamda o'qitish jarayonini takomillashtirish imkonini beruvchi samarali pedagogik yondashuv sifatida e'tirof etilmoqda [1, B. 7–12].

An'anaviy summativ baholash asosan ta'lim yakunida o'quvchilarning erishgan natijalarini baholashga xizmat qilsa, formativ baholash o'quv jarayonining barcha bosqichlarida amalga oshiriladi va o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish darajasini muntazam tahlil qilish imkonini beradi. Mazkur baholash turi orqali o'qituvchi o'quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi, o'z vaqtida konstruktiv fikr-mulohaza (feedback) beradi hamda o'qitish strategiyalarini mavjud ehtiyojlardan kelib chiqib moslashtiradi. Tadqiqotlar formativ baholashni samarali qo'llash o'quvchilarning akademik natijalari, motivatsiyasi va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini sezilarli darajada yaxshilashini ko'rsatadi [2, B. 7–18].

Formativ baholashning samaradorligi, avvalo, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasiga bog'liq. Zamonaviy o'qituvchi faqat fan mazmunini yetkazuvchi mutaxassis emas, balki o'quvchilarning rivojlanishini kuzatuvchi, baholovchi, yo'naltiruvchi va ta'lim jarayonini reflektiv tahlil qiluvchi pedagog bo'lishi zarur. Shu

bois bo‘lajak o‘qituvchilarda formativ baholash kompetensiyasini rivojlantirish pedagog kadrlar tayyorlash tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur kompetensiya baholash topshiriqlarini loyihalash, baholash mezonlarini ishlab chiqish, o‘quvchilar faoliyatini tahlil qilish, samarali fikr-mulohaza berish, o‘zaro va o‘z-o‘zini baholashni tashkil etish hamda baholash natijalari asosida pedagogik qarorlar qabul qilish kabi ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi [3, B. 15–24].

Formativ baholash kompetensiyasi oddiy baholash texnikalarini bilish bilan cheklanmaydi. U o‘z tarkibiga pedagogik, metodik, kommunikativ, refleksiv va raqamli komponentlarni qamrab oluvchi murakkab kasbiy tuzilmani tashkil etadi. Pedagogik komponent o‘qituvchining formativ baholashning maqsadi, tamoyillari va ta’lim jarayonidagi o‘rnini tushunishini ifodalaydi. Metodik komponent esa baholash mezonlarini ishlab chiqish, samarali topshiriqlar yaratish, baholash strategiyalarini tanlash va natijalarni tahlil qilish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi. Kommunikativ komponent o‘qituvchining o‘quvchilarga aniq, tushunarli va rivojlantiruvchi fikr-mulohaza bera olish qobiliyati bilan bog‘liq. Formativ baholashda feedback faqat xatolarni ko‘rsatish vositasi emas, balki o‘quvchini keyingi faoliyatga yo‘naltiruvchi pedagogik mexanizm hisoblanadi. Hattie va Timperley tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda samarali fikr-mulohaza o‘quvchilarning o‘z faoliyatini anglashiga, maqsadlarini aniqlashiga va natijalarini yaxshilashiga yordam berishi ta’kidlangan [2, B. 81–112].

Refleksiv komponent o‘qituvchining o‘z baholash faoliyatini tahlil qilish, qo‘llanilgan usullarning samaradorligini baholash va zarur hollarda pedagogik strategiyalarini o‘zgartirish qobiliyatini bildiradi. Zamonaviy o‘qituvchi baholash natijalarini faqat o‘quvchilar faoliyatining ko‘rsatkichi sifatida emas, balki o‘zining o‘qitish samaradorligini tahlil qilish vositasi sifatida ham ko‘rishi lozim. Shu sababli reflektiv yondashuv formativ baholash kompetensiyasining ajralmas qismi hisoblanadi. Raqamli komponent esa zamonaviy texnologiyalar yordamida baholash jarayonini tashkil etish, elektron platformalar orqali ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish, raqamli feedback vositalaridan samarali foydalanish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi. Bugungi ta’lim sharoitida bo‘lajak o‘qituvchi nafaqat an’anaviy baholash vositalarini, balki elektron testlar, raqamli portfoliolar, interaktiv platformalar va ta’lim analitikasi imkoniyatlarini ham bilishi zarur [3, B. 45–53].

Bo‘lajak o‘qituvchilarda formativ baholash kompetensiyasini rivojlantirish izchil va tizimli tashkil etilgan pedagogik jarayonni talab qiladi. Mazkur jarayonni “Nazariy tayyorgarlik – baholash faoliyatini loyihalash – amaliy qo‘llash – refleksiya – takomillashtirish” metodik sikli asosida tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Birinchi bosqich — formativ baholashning nazariy asoslarini o‘zlashtirish**.** Ushbu bosqichda talabalar formativ va summativ baholash o‘rtasidagi farqlar, baholash tamoyillari, mezonli baholash, feedback strategiyalari hamda o‘quvchilarning baholash jarayonidagi ishtiroki haqida bilimlarga ega bo‘ladilar. Nazariy tayyorgarlik kelajakdagi pedagogik faoliyat uchun konseptual asos yaratadi.

Ikkinchi bosqich — baholash vositalarini loyihalash**.** Talabalar turli fan yo‘nalishlari bo‘yicha formativ baholash topshiriqlarini ishlab chiqadilar. Masalan, ochiq savollar, muammoli vaziyatlar, refleksiv kundaliklar, o‘zaro baholash mezonlari, loyiha asosidagi topshiriqlar va diagnostik faoliyatlar ishlab chiqilishi mumkin. Ushbu jarayonda asosiy e’tibor baholash vositasining nafaqat natijani o‘lchashi, balki o‘quvchini rivojlantirishga xizmat qilishiga qaratiladi. Uchinchi bosqich — pedagogik amaliyotda qo‘llash**.** Bo‘lajak o‘qituvchilar amaliy mashg‘ulotlar yoki pedagogik amaliyot jarayonida ishlab chiqilgan formativ baholash vositalarini sinab ko‘radilar. Ular o‘quvchilarning javoblarini kuzatadi, o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklarni aniqlaydi va olingan natijalar asosida dars jarayoniga tegishli o‘zgartirishlar kiritadi. Mazkur bosqich nazariy bilimlarning amaliy kompetensiyaga aylanishini ta’minlaydi. To‘rtinchi bosqich — feedback va refleksiya faoliyati**.** Ushbu bosqichda talabalar o‘z baholash faoliyatini tahlil qiladilar, berilgan fikr-mulohazalarning samaradorligini baholaydilar va kelgusidagi darslar uchun xulosalar chiqaradilar. Refleksiya jarayoni bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy o‘zini rivojlantirishiga xizmat qiladi [4, B. 37–43]. Beshinchi bosqich — baholash faoliyatini takomillashtirish**.** Ushbu bosqichda talabalar o‘z tajribalarini qayta ko‘rib chiqadilar, yangi baholash strategiyalarini sinab ko‘radilar va raqamli vositalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradilar. Natijada formativ baholash bir martalik faoliyat emas, balki doimiy rivojlanib boruvchi pedagogik jarayonga aylanadi.

Shunday qilib, formativ baholash kompetensiyasini rivojlantirish bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini yangi bosqichga olib chiqadi. Mazkur kompetensiya orqali kelajak pedagoglari baholashni nazorat vositasi sifatida emas, balki o‘quvchilar rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi, ta’lim sifatini oshiru-

vchi va samarali pedagogik qarorlar qabul qilish imkonini beruvchi mexanizm sifatida anglay boshlaydilar. Zamonaviy ta'lim sharoitida bo'lajak o'qituvchilarda formativ baholash kompetensiyasini rivojlantirish pedagogik ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki bugungi o'qituvchi faoliyati faqat o'quvchilarga bilim berish bilan chegaralanmaydi, balki ularning o'quv jarayonidagi rivojlanishini kuzatish, ehtiyojlarini aniqlash, samarali fikr-mulohaza berish va ta'lim jarayonini olingan natijalar asosida takomillashtirishni ham talab etadi. Shu jihatdan formativ baholash o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi pedagogik hamkorlikni kuchaytiruvchi, ta'lim sifatini oshiruvchi hamda o'quvchilarning mustaqil o'rganish faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Formativ baholash kompetensiyasi bo'lajak o'qituvchining faqat baholash usullarini bilishini emas, balki baholash jarayonini pedagogik maqsadlarga muvofiq loyihalash, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini tahlil qilish, konstruktiv feedback berish, o'zaro va o'z-o'zini baholash jarayonlarini tashkil etish hamda baholash natijalaridan samarali foydalanish qobiliyatini anglatadi. Mazkur kompetensiyaning pedagogik, metodik, kommunikativ, refleksiv va raqamli komponentlardan tashkil topishi uning ko'p qirrali kasbiy tuzilma ekanligini ko'rsatadi. Mazkur yondashuvning metodik ahamiyati shundaki, u bo'lajak o'qituvchini baholashni faqat natijani aniqlash jarayoni sifatida emas, balki o'quvchining individual rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, ta'lim jarayonini moslashtirish va pedagogik qarorlar sifatini oshirish vositasi sifatida tushunishga yo'naltiradi. Formativ baholash kompetensiyasiga ega bo'lgan o'qituvchi o'quvchilarning xatolarini aniqlash bilan cheklanmaydi, balki ushbu xatolarni rivojlanish imkoniyatiga aylantira oladi.

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak o'qituvchilarda formativ baholash kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy ta'lim talablariga javob beradigan, reflektiv fikrlovchi, innovatsion yondashuvlarga ega va o'quvchilarning ta'limiy rivojlanishini samarali boshqara oladigan pedagoglarni tayyorlashning muhim shartidir. Mazkur kompetensiyani oliy pedagogik ta'lim mazmuniga tizimli ravishda kiritish kelajak o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini oshirish va ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Black P., Wiliam D. Inside the Black Box: Raising Standards Through Classroom Assessment // *Phi Delta Kappan*. – 1998. – Vol. 80, No. 2. – P. 139–148.
2. Hattie J., Timperley H. The Power of Feedback // *Review of Educational Research.* – 2007. – Vol. 77, No. 1. – P. 81–112.
3. Heritage M. *Formative Assessment: Making It Happen in the Classroom.* – Thousand Oaks, CA: Corwin Press, 2010. – 168 p.
4. Brookhart S.M. *How to Give Effective Feedback to Your Students.* – 2nd ed. – Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development (ASCD), 2017. – 186 p.
5. OECD. *TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners.* – Paris: OECD Publishing, 2019. – 400 p.
6. Council of Europe. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume.* – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. – 278 p.
7. Wiliam D. *Embedded Formative Assessment.* – 2nd ed. – Bloomington, IN: Solution Tree Press, 2018. – 272 p.
8. Andrade H.L., Cizek G.J. *Handbook of Formative Assessment.* – New York: Routledge, 2010. – 350 p.
9. Carless D., Boud D. The Development of Student Feedback Literacy: Enabling Uptake of Feedback // *Assessment & Evaluation in Higher Education*. – 2018. – Vol. 43, No. 8. – P. 1315–1325.
10. DeLuca C., LaPointe-McEwan D., Luhanga U. Teacher Assessment Literacy: A Review of International Standards and Measures // *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*. – 2016. – Vol. 28. – P. 251–272.
11. Xu Y., Brown G.T.L. Teacher Assessment Literacy in Practice: A Reconceptualization // *Teaching and Teacher Education*. – 2016. – Vol. 58. – P. 149–162.
12. UNESCO. *ICT Competency Framework for Teachers.* – Paris: UNESCO Publishing, 2018. – 64 p.